A romániai németek néprajza újabb kiadványok tükrében

A bukaresti Kriterion kiadó az idei tavaszon jelentette meg *Kányádi Sándor* erdélyi szász népköltés-fordításait *Egy kis madárka ül vala — Es saß ein klein Waldvőglein* címmel. Ez a szép kiállítású, értékes kiadvány minden bizonnyal fölkelti a magyar olvasó figyelmét a romániai németek iránt, akikkel a sok évszázados együttélés folytán különben számos történeti és kulturális mozzanat köti össze a magyarságot.

A mintegy félmillióra becsülhető romániai németek több jellegzetes néprajzi-történeti csoportra oszolva, egymástól gyakran igen távol eső vidékeken élnek. Az erdélyi szászok ősei a németek keletre településének első hullámával indultak el Luxemburgból és a Mosel vidékéről még a 12. század közepén. A következő százötven évben újabb rajok érkeztek más tájakról is. A magyar királyoktól kapott igen kedvező kiváltságok védelmében építették föl falvaikat és kerített városaikat, alakították ki erős rendi és kulturális különállásukat. Legnagyobb településterületük a Maros és az Olt közén a Királyföld *(Das alte Land, Altland)*. Külön egységet alkot Brassó környezetében a Barcaság *(Burzenland)*. A Beszterce, Naszód és Radna környékén élő szászok nagy többsége a második világháború idején elhagyta hazáját *(Nősnerland)*.

A bánsági *(Banat)* németek a keletre település utolsó hullámaival érkeztek mai lakóhelyükre. A Bánságot a török hódoltság nagy pusztítása után több nemzetiség népesítette be, köztük voltak a szervezett telepítéssel idekerült németek is, akiket szinte az egész német nyelvterületről toboroztak.

Végül a szatmári harminc falu németségének története Károlyi Sándor volt kuruc generális nevéhez fűződik. Alig egy évvel a majtényi fegyverletétel után, 1712-ben telepítette őket, hogy birtokait hűséges jobbágyokkal benépesítse, és egyben az udvar iránti hűségét bizonyítsa. Köztudott, hogy a magyarországi németek közül azokat, akik a török háborúk után települtek le, a közvélemény egységesen sváboknak nevezi. Pedig csak kis hányaduk volt valóságosan svábföldi telepes. A Szatmár vidékiek joggal viselik a sváb nevet, mert a történeti Magyarország legnagyobb, valóban sváb-német eredetű nyelvszigetét alkották.

A közelmúlt néhány esztendőben több figyelemreméltó néprajzi kiadvány látott napvilágot, amelyekből valamelyes képet nyerhetünk a romániai németek népi kultúrájáról. Az első könyv, amiről szólunk, *Josef Haltrich* erdélyi szász mesegyűjteménye *(Sächsische Volksmärchen aus Siebenbürgen)* az elmúlt években igazi sikerkiadvány volt. Gyors egymásutánban három kiadásban (1971, 1972, 1973) jelent meg a Kriterion kiadónál. Ennek nem csupán az az oka, hogy a korábbi hat kiadás régen hozzáférhetetlen az olvasóközönség számára, hanem mert a több mint száz éve született mesegyűjtemény ma is élvezetes olvasmány, nyelvi élmény. Josef Haltrich (1822—1886) segesvári tanár, majd segesdi evangélikus lelkész németországi egyetemi tanulmányai idején ismerkedett meg Jacob Grimmel, akitől személyes ösztönzést kapott a mesegyűjtéshez. Hazatérése után munkához látott, és így lett az erdélyi szászok számára az, aki az idősebb kortárs, Kriza János volt a magyaroknak. Gyűjteménye magán viseli a korabeli folklorisztika jellegzetes gyakorlatát. Haltrich ugyanis nem szó szerint közölte a népmeséket, hanem számos ismert változatból alakított ki típusokat, amelyeket legteljesebbeknek tartott. A mesék nyelvét a legjobb elbeszélők nyomán formálta meg, miközben maga is utalt rá, hogy az irodalmi németséggel rögzített szöveg elmarad a népnyelv eredeti hajlékonyságától és színeitől.

Ugyancsak korabeli gyakorlat volt, hogy barátok és ismerősök gyűjtéseiből is átvett szövegeket. Ilyen módon a kötet elsősorban szülővárosa, Szászrégen, illetőleg

Malompatak, Meggyes, Kőhalom, Nagysink és környékükről származó meséket tartalmaz.

A mostani közzététel kritikai kiadás, gondozása *Hanni Markel* kolozsvári folklorista munkája. Különösen a tündérmeséket olvasva szembetetsző az erdélyi magyar és román mesevilággal való rokonság. Bizonyos, hogy egy újabb magyar nyelvű kiadás sikert aratna, hiszen az 1907-ben Benedek Elek kiadásában és *Jakab Miklós* fordításában Budapesten napvilágot látott *Erdélyi szász népmesék* ma már könyvritkaság.

Kányádi Sándor fentebb említett könyve is figyelmeztet az ilyesfajta „tartozásokra". Magyarok és szászok immár nyolcszáz esztendeje élnek egymás mellett, történelmük összefonódott, egymás kultúrájáról azonban keveset tudnak. Arról pedig még kevesebbet, vajon milyen hatások és hasonlóságok fejlődtek ki a két nép között. Még a mélyrétegek titkait kínáló népköltészet sem serkentett rendszeres vizsgálatra. A szász—magyar kapcsolatokon tűnődő Kányádi is megjegyzi, hogy „barátkozó könyv s nem szakkiadvány, amit kezükben tartanak" az olvasók. Fölösleges mentegetőznie, mert a kötet szakszerű jegyzetek és tudós tanulmány nélkül is kedvet csinál a szász népköltészethez. Kányádi bevezetője (Tűnődés a múltakon) lírai vallomás műfordítói vállalkozásának sajátosan egyéni, érzelmi indítékairól. Különösen megragadó, amint sorra veszi és föloldja a szászokkal kapcsolatos történeti-népi, pozitív és negatív előítéleteket anélkül, hogy szemrehányásokat tenne a szászoknak, vagy az önelmarasztalás örvényeibe kerülne.

Külön értéke és érdekessége a kötetnek, hogy amint a címéből is kitetszik, teljesen kétnyelvű. Párhuzamosan. baloldalt a szász, jobboldalon a magyar szöveg olvasható. Másik fontos újdonsága, hogy *Almási István* soraival kísérve, néhány szép dallamot is közread, bevallottan azzal a céllal, hogy a népzenét kedvelő magyar ifjúság megtanulja és továbbénekelje őket.

Kányádi kötetének közvetlen előzményéül a *Michael Markel* gondozásában 1973-ban a kolozsvári Dacia kiadónál megjelent *Es sang ein klein Waldvöglein (Siebenbürgische Volkslieder sächsisch und deutsch)* című gyűjtemény szolgált. Ebben a kötetben is két nyelven, szász nyelvjárásban és irodalmi németre átültetve olvashatók a balladák, a gyermekdalok és a lírai dalok különböző csoportjai. A két könyv anyaga majdnem teljesen azonos. Kányádi csupán nyolccal toldotta meg a magyar fordításokat a közös forrásból, a *Gottlieb Brandsch* által 1931-ben Nagyszebenben kiadott *Siebenbürgisch-deutsche Volksliederb*ől, az erdélyi szászság népköltészetének legteljesebb gyűjteményéből.

Korábbi gyűjtés ismételt közzétételére azért is szükség volt, mert ma már az erdélyi szászok körében nem élnek azok a dalok, amelyeket a folklorisztika általános fogalmai szerint eredeti népköltészetnek nevezünk. Már maga Brandsch is „nagy roncstelep"-hez hasonlította a szász népdalkészletet, „melyből, eltekintve a legutóbbi korszak silány termékeitől, csak néhány félig-meddig ép darab emelkedik ki".

Ezzel szemben a közelmúlt friss gyűjtéseiből ad közre egy kisebb kötetnyit a szatmári svábok tréfás történeteiből és anekdotáiból az ugyancsak a kolozsvári Dacia kiadónál 1973-ban megjelent kiadvány *(Krieg im Scherbenland. Sathmarschwäbische Schwänke)*. Helyi nyelvjárásban közölt rigmusok vezetik be a tematikusan csoportosított rövid, csattanós és vidám történeteket, amelyek leggyakoribb szereplői a régi és új falu valóságos alakjai, a bíró, a pap, a községi tanács vagy éppen a termelőszövetkezet vezetői, illetőleg a tolvajlásra, naplopásra hajlamos emberek, pletykás asszonyok, kikapós menyecskék. Kár, hogy hiába keressük a gyűjtő vagy gyűjtők és a szerkesztő nevét, az nincs föltüntetve a kötetben. A kísérő tanulmány szerzője is ismeretlen marad az olvasó előtt. Ez a vázlatos állapotában is sok hasznos ismeretet nyújtó írás a szatmári svábok történetét, szokásait, népdalait és nyelvjárását mutatja be. Meg kell azonban jegyezni, hogy nem mentes a történeti tévedésektől és elfogultságoktól.

A bánsági németek népi kultúrája, akár a szatmáriaké, egészen más hangulatot áraszt, mint a szászoké. A szászok balladái a középkor, dalaik a reneszánsz száza-

daiba viszik az olvasó képzeletét, az Erdélyen kívüli németek néprajza a közelmúlt, sőt a jelen valóságát idézi.

A temesvári Facla kiadó 1973-ban és 1975-ben egy-egy német néprajzi tanulmánykötetet bocsátott ki: *Heide und Hecke. Beiträge zur Volkskunde der Banater Schwaben; Handwerk und Brauchtum. Beiträge zur Volkskunde der Banater Deutschen.* Mindkettőnek *Hans Gehl* a szerkesztője. Az elsőben húsz, a másodikban kilenc tanulmány, illetőleg pontosabban mondva cikk szerepel, ugyanis ezek az írások eredetileg a romániai németek országos napilapjában, a Neuer Wegben és a Temes megyei német újságban, a Neue Banater Zeitungban láttak napvilágot. Újságcikknek íródtak, de a kötetekbe jegyzetekkel és összehasonlító szakirodalmi utalásokkal kerültek be. A szerzők többsége igyekezett megkeresni a hatalmas német néprajzi irodalomhoz kapcsolódás pontjait. Másik erénye törekvésüknek, hogy a közzétett anyag nagy részét frissen gyűjtötték, sok mozzanatban a jelenlegi állapotot mutatják be. Az előszavak világosan megjelölik a munka legfontosabb céljait: a kulturális sajátságok ápolását, amelynek szerves része az ezen a tájon is rohamosan átalakuló néphagyomány emlékeinek megmentése, továbbá a bánsági németek összefoglaló néprajzának megírása. Megvalósításukra jött létre a helyi értelmiség köréből az a kis kutatócsoport, amely cikkek és tanulmányok írásán kívül, az újságok segítségével végzett széles körű gyűjtést, és a lenauheimi Schwäbisches Heimatmuseum anyagának rendezését és gyarapítását egyaránt feladatának tartja.

A kötetek anyaga korántsem öleli föl a teljes népi kultúrát, de számos területet bemutat. Bizonyára azért, mert a soknemzetiségű Bánságban erőteljesen jellemzik a németeket, a szerzők legtöbbet foglalkoznak az ünnepi szokásokkal. Ezek közül is kiemelkedik a búcsú, amely akár Magyarországon, ma már átalakult, az egyházi vonatkozások mellett családi jelleget öltött, sőt népünnepéllyé, társadalmi eseménnyé vált. A templomszentelés évnapjának ünneplése a telepes eredetű németségnél a letelepülés, az új haza választásának, az elődökre való emlékezésnek is alkalma. De nem hiányoznak a kötetekből más jellegzetes szokások, például a farsang, a májusfaállítás, illetőleg a lakodalom és a hozzákapcsolódó játékok és táncok leírása sem. Olvashatunk a településtörténetről, a viseletről, a gazdasági viszonyokról, a kézművesiparról és a marosi hajómalmokról is.

A jelen néprajzi kép megrajzolására vállalkozik az a tanulmánykötet, amely ugyan nem Romániában látott napvilágot, hanem Marburgban. Azonban a négy szerző a román etnográfusok és hivatalos szervek támogatását élvezve gyűjtötte anyagát a Temesvár közelében fekvő Kisbecskereken. *(Interethnik und sozialer Wandel in einem mehrsprachigen Dorf des rumänischen Banats).* A marburgi európai etnológiával foglalkozó munkaközösség (Marburger Studienkreis für Europäische Ethnologie) tagjai *Ingeborg Weber-Kellermann, Annemie Schenk, Michael Motzer* és *Walter Stolle* 1971/72-ben több héten át tartózkodtak a helyszínen, és amint a könyv címéből is kitetszik, a német—román—szerb nemzetiségű község interetnikus kapcsolataival, elsősorban a társadalmi változásokkal foglalkoztak. A történelmi háttér és a környezet fölvázolása mellett ezért tárgyalják az egyes fejezetek a paraszti munkát és munkaszokásokat, a szabad időt, a családszervezetet, valamint az iskolai és iskolán kívüli képzést és művelődést. Hagyományosnak számít az ünnepi szokások változását egy példán — a háromkirályjárás vizsgálatán — bemutató tanulmány témaválasztása.

A társadalomnéprajzi és szociológiai nézőpontú kötet jellegzetes példája a nyelvszigetkutatásnak. A kutatók azonban kapitalista országból érkeztek, ezért számos olyan jelenséget emelnek ki, amelyet a helybeliek — a megszokás és a belenövés okán — nem mindig tartanak fontosnak. Kétségtelen viszont, hogy az életmód bizonyos vonásai ugyanakkor éppen a szempontok különbözősége miatt más értékelést nyernek. Különösen jól tükröződik ez a kettősség a termelőszövetkezettel kapcsolatos vizsgálatban és észrevételekben. De nemcsak ez adja a kötet rendhagyónak nevezhető oldalát.

A korábbi német nyelvszigetkutatások többségében arra esett a hangsúly, hogy a keletre települt németség mit őrzött meg eredeti kultúrájából, továbbá milyen

hatást gyakorolt környezetére. Itt viszont elsősorban a mai változásokra, a szocialista társadalmi viszonyok között élő falura esik a figyelem, arra a közösségre, amelyben a nemzetiségek kapcsolata is átalakulóban van. Bár a Bánság negyedik nagy nemzetisége, a magyarság — ebben a községben nem lakván — nem szerepel a könyvben, az olvasónak egyáltalán nem okoz meglepetést, hogy a hagyományos műveltség és a mai változások jelenségei között számos olyannal találkozik, amely a közelben és a tágabb környezetben lakó magyarokat is jellemzi. Mindez tanúsítja a történelmi, földrajzi és társadalmi közösséget, valamint azt, hogy a nyelvszigetlétezés nemcsak a sajátságok őrzője, hanem a népek közötti kapcsolatok hordozója is.
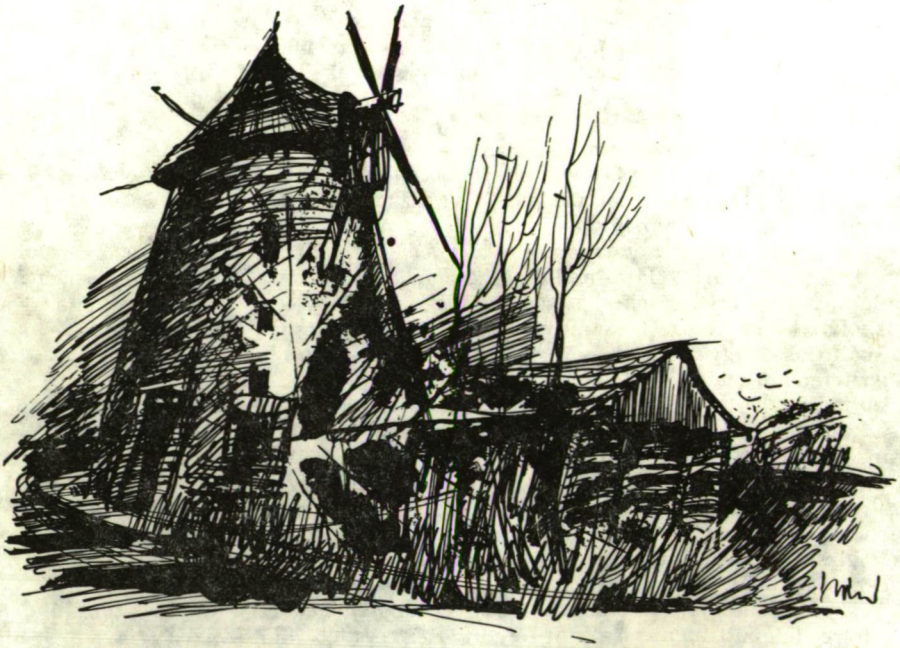
KÓSA LÁSZLÓ